

สถาบันอุดมศึกษากับการส่งเสริมความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธุรกิจ ของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย

ณัฐวิทย์ บุญนาค *

(วันรับบทความ: 16 กุมภาพันธ์ 2564/ วันแก้ไขบทความ: 5 มีนาคม 2564/ วันตอบรับบทความ: 9 มีนาคม 2564)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยและ 2) วิเคราะห์บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย รวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเอกสารร่วมกับการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างในการประชุมกลุ่มย่อย ผู้ให้ข้อมูลคือผู้บริหารหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารและข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ผลการศึกษาพบว่ารัฐบาลไทยมีนโยบายสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างต่อเนื่องมาจนการมีพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคม (พ.ศ. 2562) เน้นการใช้ระบบลงทะเบียนเพื่อให้ผลประโยชน์และมีการตั้งหน่วยงานเฉพาะเพื่อดูแล ผู้จัดเตรียมด้านเงินทุนให้การสนับสนุนทางการเงินในการเริ่มธุรกิจและการสนับสนุนที่ไม่ใช่การเงินควบคู่กัน การสนับสนุนแบบเงินกู้และการลงทุนเพื่อผลกระทบทางสังคมยังคงมีน้อย การเข้าถึงตลาดผ่านการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐอยู่ในระยะเริ่มต้น แต่มีการริเริ่มจากภาคเอกชนและประชาสังคม โครงสร้างการสนับสนุนทางธุรกิจมีตัวแสดงสำคัญอาทิบริษัท บ้านปู จำกัด (มหาชน) องค์กรที่ทำหน้าที่สนับสนุนอาทิ SET Social Impact องค์กรแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างวิสาหกิจเพื่อสังคมได้แก่สมาคมธุรกิจเพื่อสังคม สำหรับประเด็นบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในระบบนิเวศทางธุรกิจในการส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมพบว่ามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคมในอนาคต ปัจจุบันจำนวนของสถาบันอุดมศึกษาที่มีบทบาทดังกล่าวมีมากขึ้น หลายแห่ง ได้พัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่หลากหลาย อาทิหลักสูตรในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท หลักสูตรระยะสั้น

คำสำคัญ: สถาบันอุดมศึกษา, การส่งเสริมความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธุรกิจ, วิสาหกิจเพื่อสังคม

* อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Higher Educational Institutions and the Support for the Completeness of Business Eco-system of Social Enterprises in Thailand

Nadhawee Bunnag^{*}

(Received Date: February 16, 2021, Revised Date: 5 March 5, 2021, Accepted Date: March 9, 2021)

Abstract

The research paper on Higher Educational Institutions and the support for the completeness of Business Eco-system of Social Enterprises in Thailand had 2 objectives. The first aim was to analyze the completeness of business eco-system of social enterprises in Thailand. The second objective was to analyze roles played by higher educational institutions in the business eco-system. The methods for data collection were documentary research and semi-structured interview in focus group meeting setting. Key informants were the executive staff of Bachelor of Arts Degree Program in Creative Development, Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasart University. The method for data analysis was content analysis from documentary data and the interview data. The study result found out that the Thai government has had clear policy to support social enterprise since 2010 until the successful entry into force of the 2019 Social Enterprise Promotion Act. Registration system for special support and specific supervising agency establishment were stressed. Finance providers often granted non-financial supports along with start-up grants, while loans and social impact investment were less in number. Market access through public procurement mechanism has been in the early stage of development, but initiatives by the private and civil societal sectors have been put in place. Banpu Public Company Limited has been a key player of business support infrastructure, while SET Social Impact has been a key player of supporting organizations and Social Enterprise Thailand Association of peer organization among social enterprises. Higher educational institutions have had critical role in supporting the development of future social entrepreneurs. At present, increasing numbers of them have developed diverge types of curricula and activities involving social enterprises including bachelor degree and master degree curricula as well as short course.

Keywords: Higher Educational Institution, Support for the Completeness of Business Eco-System, Social Enterprise

^{*} Lecturer, Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University

บทนำ

สังคมโลกในปัจจุบันพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ประเทศต่าง ๆ ต้องเผชิญกับระบบเศรษฐกิจโลกไร้พรมแดนและการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) ภายใต้สภาวะดังกล่าว ประเทศไทยได้จัดทำยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) เพื่อให้การพัฒนาประเทศมีความต่อเนื่องและมีแนวทางที่ชัดเจน ภายใต้วิสัยทัศน์ “ประเทศ มีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” (ราชกิจจานุเบกษา, 2561, น.9) และมีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศเพื่อให้ประเทศไทยก้าวพ้นกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลาง (พ.ศ. 2559) เอกสารทั้งสองดังกล่าวมีเป้าหมายการพัฒนาที่มุ่งเน้นการ “สร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต” ปรับเปลี่ยนจากเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยประสิทธิภาพเป็นเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม เปลี่ยนจากโครงสร้างเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเพิ่มมูลค่า ไปสู่โครงสร้างเศรษฐกิจอุตสาหกรรมสร้างมูลค่า

หัวใจสำคัญส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศดังกล่าวคือการสร้าง “คนไทย 4.0”¹ การเพิ่มศักยภาพของผู้ประกอบการ รวมถึงนโยบายการสนับสนุนวิสาหกิจเริ่มต้น (startup) ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยแนวคิดที่แตกต่างและใช้กระบวนการและนวัตกรรมใหม่ๆ และสร้างผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้ใช้ ผ่านกระบวนการบ่มเพาะและพัฒนาอย่างเป็นระบบ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

นอกจากนี้ยังเกิดการตระหนักรู้ในสังคมว่าการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาภายใต้กระแสทุนนิยม ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่และไม่ได้นำไปสู่คุณภาพที่ดีขึ้นของสังคมและสิ่งแวดล้อมของประเทศโดยรวม จึงเกิดการเคลื่อนไหวของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมภายใต้แนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม การสร้างคุณค่าร่วม และการพัฒนาที่ยั่งยืน (คณะกรรมการการศึกษาและจัดทำรายงานเรื่องวิสาหกิจเพื่อสังคม, 2558) ภายใต้สภาวะการณ์นี้วิสาหกิจเพื่อสังคมถือเป็นกลไกพัฒนาสังคมรูปแบบใหม่ประเภทหนึ่งที่ถูกออกแบบขึ้นโดยการนำข้อดีจากทุกภาคส่วนของสังคมมาใช้สนับสนุนกันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเชื่อว่าหากองค์กรในสังคมปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการดำเนินงานมาสู่รูปแบบวิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีคุณภาพในปริมาณมากอย่างเพียงพอจะสามารถสร้างกระแสและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงระบบในสังคมได้ต่อไป (คณะกรรมการการศึกษาและจัดทำรายงานเรื่องวิสาหกิจเพื่อสังคม, 2558) อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นและทำงานได้อย่างยั่งยืนของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศหนึ่งๆ ไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นเองโดยง่าย การสนับสนุนโดยการสร้างระบบนิเวศที่ส่งเสริมการเกิดขึ้นและคงอยู่ของวิสาหกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืนมีความสำคัญยิ่ง

สถาบันอุดมศึกษามีหลายบทบาทในระบบนิเวศเพื่อพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย สถาบันอุดมศึกษาที่ริเริ่มพัฒนาหลักสูตรวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นที่แรก คือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งได้ก่อตั้งคณะใหม่คือคณะบริหารธุรกิจเพื่อสังคม ใน พ.ศ. 2561 ในปัจจุบันสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งสนใจพัฒนาหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจเพื่อสังคมเพิ่มมากขึ้นทั้งหลักสูตรภาษาไทย

¹คนไทย 4.0 ตั้งอยู่บนการเปลี่ยนแปลงตนเองใน 4 มิติ ได้แก่ 1) เปลี่ยนจากคนไทยที่มีความรู้ความสามารถจำกัด (Incompetent Thai) เป็นคนไทยที่มีความรู้ความสามารถ (Capable Thai) 2) เปลี่ยนจากคนไทยที่มองเน้นประโยชน์ส่วนตน (Self-Centered Thai) เป็นคนไทยที่มีรับผิดชอบต่อสังคม (Sociality Responsible Thai) 3) เปลี่ยนจาก Thai-Thai เป็น Global-Thai คือเป็นคนไทยที่สามารถยืนอย่างมีศักดิ์ศรีในเวทีสากล 4) เปลี่ยนจาก Analog Thai เป็น Digital Thai เพื่อสอดคล้องกับการเข้าสู่ Digital Age (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561)

แต่ยังประสบปัญหาเช่นการขาดแคลนผู้ที่มีประสบการณ์ ความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่แท้จริง ในการพัฒนาหลักสูตรและถ่ายทอดความรู้ให้กับนักศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือการที่นิสิต ที่เรียนในหลักสูตรไม่ได้มีโอกาสหรือความสนใจในการเริ่มต้นวิสาหกิจเพื่อสังคมเมื่อจบการศึกษา อย่างแท้จริง นอกจากนี้ประชาชนในประเทศจำนวนมากยังไม่มีความเข้าใจวิสาหกิจเพื่อสังคม แม้ว่าในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ เริ่มที่จะเปิดหลักสูตรเกี่ยวกับธุรกิจเพื่อสังคมมากขึ้นแล้วก็ตาม

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า การเติบโตของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย อย่างยั่งยืนได้นั้นต้องพึ่งพาปัจจัยหลายอย่างและการสร้างระบบนิเวศที่ส่งเสริมการเกิดขึ้น และดำเนินอยู่ของวิสาหกิจเพื่อสังคม ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาสามารถมีบทบาทที่สำคัญในระบบนิเวศ ดังกล่าวได้ จึงมีการศึกษาวิจัยโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อวิเคราะห์ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย
- 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจ เพื่อสังคมในประเทศไทย

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหาสนใจศึกษาผู้มีส่วนร่วมที่สำคัญของระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจ เพื่อสังคมในประเทศไทยเพื่อวิเคราะห์ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศธุรกิจดังกล่าว และมุ่งสนใจ ศึกษาบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในระบบนิเวศธุรกิจ ผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ในการประชุมกลุ่มย่อย คือผู้บริหารหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดำเนินการวิจัยในระหว่าง ปีงบประมาณ 2562 - 2563

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

วิสาหกิจเพื่อสังคม

วิสาหกิจเพื่อสังคมมีรากฐานมาจากแนวคิดการรวมกลุ่มความร่วมมือของคนในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงวิชาการว่าเป็นส่วนหนึ่งของภาคที่สาม นอกเหนือจากภาครัฐและภาคเอกชนตามทฤษฎีเศรษฐกิจสามส่วน อย่างไรก็ดีตาม ความหมายของวิสาหกิจเพื่อสังคมยังเป็นที่ถกเถียงในวงกว้างและยังไม่ได้รับข้อยุติ (ประพิน นุชเปี่ยม, ดิยุทธพรณ์ ประทีปพรณรงค์ และบงกช เจนจรัสสกุล, 2561, น.116) โดยมีการตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุสำคัญประการหนึ่งได้แก่ความหลากหลายและซับซ้อนของภาคที่สาม (Pearce, 2003) อย่างไรก็ตามนักวิชาการจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้ว วิสาหกิจเพื่อสังคมมีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำงานของทั้งสามภาคส่วนหลักของระบบเศรษฐกิจ (Ridley-Duff and Bull, 2011, p.17)

วิสาหกิจเพื่อสังคมถือได้ว่าเป็นองค์กรทางธุรกิจที่แตกต่างจากองค์กรทางธุรกิจ ในรูปแบบเดิมคือเป็นองค์กรที่อยู่ตรงกลางระหว่างองค์กรธุรกิจที่แสวงหากำไรและองค์กรธุรกิจ ไม่แสวงหากำไร คือเป็นธุรกิจที่แสวงหากำไร แต่กำไรไม่ได้ถูกจัดสรรเพื่อตอบแทนเจ้าของธุรกิจ

และ/ หรือผู้ถือหุ้น แต่ถูกนำไปดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของธุรกิจและนำไปช่วยพัฒนาภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม (Ridley-Duff, 2008) ทฤษฎี Triple Bottom Line ของ Elkington (1998) ได้กล่าวถึง เป้าหมายหลักสามประการของวิสาหกิจเพื่อสังคมได้แก่ความมั่นคงของสังคม ความมั่งคั่งทางการเงิน และความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม อิงกับทฤษฎีดังกล่าวสามารถอธิบายองค์ประกอบหลักของวิสาหกิจ เพื่อสังคมในประเทศไทยว่าเป็นองค์กรที่ (1) จัดตั้งขึ้นโดยมีเจตนาทางสังคมคือเป้าหมายหลัก ไม่ใช่เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ถือหุ้น (2) ดำเนินการโดยใช้รูปแบบธุรกิจ กล่าวคือมีรายได้หลัก มาจากการขายสินค้าหรือบริการ การดำเนินธุรกิจมีความยั่งยืนทางการเงิน ไม่ใช่มาจากเงินได้เปล่า จากรัฐหรือเงินบริจาค (3) การจัดการผลกำไรโดยขยายผลตามวัตถุประสงค์ทางสังคมหรือประโยชน์ สาธารณะ ไม่ใช่เข้าไปปันผลเพื่อประโยชน์ส่วนตนและ (4) มีธรรมาภิบาลในกระบวนการบริหารจัดการ ทั้งกับผู้ร่วมงานภายในองค์กร สังคมและสิ่งแวดล้อม (คณะกรรมการการศึกษาและ จัดทำรายงานเรื่องวิสาหกิจเพื่อสังคม, 2558) และยังคงเป็นธุรกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (ประพิน นุชเปี่ยม, ตัญญุพรรณ ประทีปพรณรงค์, และบงกช เจนจรัสสกุล, 2561, น.125-126) วิสาหกิจเพื่อสังคมจึงเป็นรูปแบบของการดำเนินธุรกิจที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างสมดุลระหว่างการ ดำเนินธุรกิจเพื่อผลกำไรและการช่วยเหลือสังคมไปพร้อม ๆ กัน อาจกล่าวได้ว่าวิสาหกิจ เพื่อสังคมเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งที่เกื้อหนุนการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน (Defourny, 2014; Nonthanathorn, 2015)

ระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคม

J.F. Moore (1993) กล่าวถึงระบบนิเวศทางธุรกิจว่ารวมถึงช่องทางการจัดจำหน่าย ซัพพลายเออร์หลักและอาจหมายรวมถึงองค์กรแบบขยาย กล่าวคือ ลูกค้า ลูกค้าของลูกค้า ซัพพลายเออร์ของซัพพลายเออร์หลัก กลุ่มที่สามารถสร้างผลกระทบสำคัญต่อธุรกิจหลักได้ เช่น สมาคมธุรกิจการค้า สหภาพแรงงาน นักลงทุน เป็นต้น ส่วน M Peltoniemi and E Vuori (n.d.) ระบุว่าจะต้องเริ่มต้นจากการเข้าใจพลวัตและการเปลี่ยนแปลงขององค์กรนั้น ๆ ก่อน แล้วจึง ทำความเข้าใจความสัมพันธ์และลักษณะของการเชื่อมต่อกันในระบบนิเวศ โดยทำความเข้าใจ การก่อตัว วิวัฒนาการ และภาวะการณ์พึ่งพา

สำหรับการวิเคราะห์บทบาทของผู้เล่นในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคม สามารถทำได้โดยการวิเคราะห์ตัวแปรต่าง ๆ ได้แก่ ผู้วางนโยบาย ผู้จัดเตรียมด้านเงินทุนหรือ ความหลากหลายและโอกาสที่กว้างการเข้าถึงเงินลงทุน การเข้าถึงตลาด โครงสร้างการสนับสนุน ทางธุรกิจ ทั้งการสนับสนุนจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือองค์กรที่มีลักษณะความเชี่ยวชาญ เป็นการทั่วไป และที่มีลักษณะความเชี่ยวชาญเฉพาะ องค์กรที่ทำหน้าที่ให้การสนับสนุนและองค์กร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างวิสาหกิจเพื่อสังคมด้วยกันเอง

วิธีการวิจัย

โครงการวิจัยนี้มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากข้อมูลทุติยภูมิ การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล จัดทำข้อเสนอแนะในการพัฒนาหลักสูตร ดำเนินการวิจัยตามข้อพิจารณาด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์² มีรายละเอียดดังนี้

²ผู้วิจัยปฏิบัติตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ทั้ง 3 ข้อ ได้แก่ หลักความเคารพในบุคคล (Respect for person) หลักการให้ประโยชน์ ไม่ก่อให้เกิดอันตราย (Beneficence/non-maleficence) และหลักความยุติธรรม (Justice)

ประชากรที่ใช้ศึกษา กลุ่มตัวอย่าง และการสุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรสำหรับการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างในการประชุมกลุ่มย่อยคือผู้บริหารของสถาบันอุดมศึกษาที่มีการเปิดการเรียนการสอนหลักสูตรวิชาชีพเพื่อสังคมในระดับปริญญาตรี หลักสูตรภาษาไทย ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง กลุ่มตัวอย่างคืออาจารย์ที่อยู่ในระดับบริหารหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพเพื่อสังคมที่สอนเป็นภาษาไทยและมีบทบาทในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิชาชีพเพื่อสังคมตั้งแต่ระยะเริ่มแรก ได้แก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน 3-7 คน

การรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้ใช้การรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างในการประชุมกลุ่มย่อย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในระดับบริหารของหลักสูตรวิชาชีพเพื่อสังคม หลักสูตรภาษาไทย เพื่อต้องการทราบถึงบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิชาชีพเพื่อสังคม โดยสัมภาษณ์ผู้บริหารหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาเขตรังสิต เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2562 เวลา 16.00-18.30 น.

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิชาชีพเพื่อสังคม ใช้การประชุมกลุ่มย่อย และใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

การทดสอบเครื่องมือ

ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้การหาความเที่ยงตรง (validity) ของเครื่องมือคือแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยการตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามและความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ตลอดจนกรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจากการทบทวนวรรณกรรมและข้อมูลที่ได้รับจากการประชุมกลุ่มย่อย นำมาเพื่อวิเคราะห์ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธุรกิจของวิชาชีพเพื่อสังคมและวิเคราะห์บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิชาชีพเพื่อสังคม

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธุรกิจของวิชาชีพเพื่อสังคม

1.1 ผู้วางนโยบาย

รัฐบาลไทยผลักดันให้วิชาชีพเพื่อสังคมเกิดและเติบโตอย่างยั่งยืนในประเทศ โดยการกำหนดนโยบายและกฎหมายเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของวิชาชีพเพื่อสังคมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2553 โดยมีกฎหมายและมาตรการที่สำคัญได้แก่แผนแม่บทการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคม

(พ.ศ.2553-2557) ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2554 ซึ่งมีการกำหนดความหมายของกิจการเพื่อสังคม คำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 106/2554 ลงวันที่ 31 พฤษภาคม 2554 แต่งตั้งคณะกรรมการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ (คกส.) ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานและจัดตั้งสำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ (สกกส.) ในฐานะเป็นเลขานุการ คกส. ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจเพื่อสังคมตามนโยบายรัฐ กำหนดเกณฑ์การรับรองว่ากิจการใดบ้างที่มีคุณสมบัติเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม และเป็นกลไกหลักในการสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนแม่บทว่าด้วยการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมดังกล่าว ต่อมาเมื่อมีการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคมใน พ.ศ. 2562 และ “ระบบทะเบียน” สร้างความชัดเจนเกี่ยวกับกรอบหรือที่มาของการเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม และการให้สิทธิประโยชน์ (ITJ, 2561, น.8) โดยกฎหมายดังกล่าวให้สิทธิกับคณะกรรมการวิสาหกิจเพื่อสังคมแห่งชาติ ในการออกกฎหมายลูกและข้อบังคับต่าง ๆ ในภายหลัง ทั้งนี้รัฐยังกำหนดสิทธิประโยชน์ทางภาษีอากรระบุในพระราชกฤษฎีกาประมวลรัษฎากรว่าด้วยการยกเว้นรัษฎากร (ฉบับที่ 621) พ.ศ. 2559 ลงวันที่ 24 สิงหาคม 2559 สรุปได้เป็นสามกรณี³ อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่าประเด็นการกำหนดระบบการจัดซื้อจัดจ้างเพื่อสังคมยังไม่ได้มีการพัฒนาอย่างเด่นชัดมากนัก

1.2 ผู้จัดเตรียมด้านเงินทุน (fund provider) และ/หรือการเข้าถึงเงินลงทุน (Access to Finance)

ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 มีการตั้งกองทุนส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม นอกจากนี้ จากการศึกษาโดย UNDP และ Change Fusion เกี่ยวกับภูมิทัศน์การลงทุนทางสังคมและการลงทุนด้านนวัตกรรมในประเทศไทย พบว่าหน่วยงานผู้ลงทุนและหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมการลงทุนให้แก่วิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยยังมีไม่มากและมีความหลากหลายด้านวัตถุประสงค์ โครงสร้างและรูปแบบองค์กรและการดำเนินงาน ที่น่าสนใจคือ 12 หน่วยงานจาก 15 หน่วยงานที่สำรวจให้การสนับสนุนที่ไม่ใช่การสนับสนุนทางการเงิน โดยเฉพาะการให้คำปรึกษาทางธุรกิจและระบบพี่เลี้ยง (mentorship) คู่ขนานกับการให้การสนับสนุนทางการเงินแบบให้เปล่าที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นการให้การสนับสนุนทางการเงินเพื่อเริ่มต้นธุรกิจ (seed grant) และ/หรือการสนับสนุนทางการเงินเพื่อการขยายธุรกิจ (venture grant)

โดยหน่วยงานที่มีลักษณะเป็นหน่วยงานที่มุ่งเฉพาะทางธุรกิจและสนับสนุนการขยายธุรกิจสนับสนุนในรูปเงินให้เปล่าเพื่อเริ่มต้นธุรกิจ มูลค่า 50,000 ถึง 100,000 บาท ต่อวิสาหกิจเพื่อสังคมแต่ละแห่ง ในขณะที่หน่วยงานที่เป็นผู้ลงทุนหรือผู้เชื่อมต่อฯ สนับสนุนเงินจำนวนมากกว่าคือประมาณ 500,000 ถึง 1,000,000 บาทแก่วิสาหกิจเพื่อสังคมแต่ละแห่ง โดยมุ่งเน้นที่ระยะ

³ 1) กรณีวิสาหกิจเพื่อสังคมไม่จ่ายเงินปันผล วิสาหกิจเพื่อสังคมได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคล ผู้ลงทุนในหุ้นของวิสาหกิจเพื่อสังคม และผู้บริจาคเงินหรือทรัพย์สินให้แก่วิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถหักรายจ่ายเงินลงทุนหรือเงินบริจาคได้ 1 เท่า

2) กรณีวิสาหกิจเพื่อสังคมจ่ายเงินปันผลไม่เกินร้อยละ 30 วิสาหกิจเพื่อสังคมไม่ได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลผู้ลงทุนในหุ้นของวิสาหกิจเพื่อสังคม และผู้บริจาคเงินหรือทรัพย์สินให้แก่วิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถหักรายจ่ายเงินลงทุนหรือเงินบริจาคได้ 1 เท่า

3) กรณีวิสาหกิจเพื่อสังคมจ่ายเงินปันผลเกินร้อยละ 30 ทั้งวิสาหกิจเพื่อสังคมและผู้ลงทุนในหุ้นของวิสาหกิจเพื่อสังคมและผู้บริจาคเงินหรือทรัพย์สินให้แก่วิสาหกิจเพื่อสังคมไม่ได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษีใด ๆ

⁴ อาทิ UNDP มูลนิธิแอร์เอเชีย (Air Asia Foundation), Change Ventures, Ashoka Thailand, True Incube, ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย KIVA บ้านปู มาตีสถาน Hands Up, Aspen Network of Development Entrepreneurs, Social Technology Institute และกองทุนรวมคนไทยใจดี

การขยายธุรกิจ (UNDP and Change Fusion, 2019, pp.15-17) ความสามารถของวิสาหกิจ เพื่อสังคมในการสร้างผลกระทบทางสังคมและสามารถอยู่รอดได้ทางการเงินภายหลังระยะการให้ทุนสนับสนุนแบบให้เปล่าเป็นประเด็นหลักในการพิจารณาของหน่วยงานผู้ให้การสนับสนุนทางการเงินเกือบทั้งหมดของการศึกษา นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ลงทุนที่ให้การสนับสนุนทางการเงินในรูปการให้เงินกู้ (loans) และการลงทุนเพื่อผลกระทบทางสังคม (social impact investment) ซึ่งเป็นสิ่งที่วิสาหกิจเพื่อสังคมในระยะขยายธุรกิจต้องการ ยังคงมีน้อยในประเทศไทย ในทางกลับกันปัญหาการไม่มีวิสาหกิจเพื่อสังคมที่นำลงทุนทางธุรกิจจำนวนมากเพียงพอในระบบนิเวศน์ การที่ทั้งหน่วยงานผู้จัดเตรียมทุนและวิสาหกิจเพื่อสังคมยังไม่มีเครื่องมือวัดผลกระทบทางสังคมที่มีประสิทธิภาพถูกชี้ว่าเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้การเติบโตของการลงทุนเพื่อผลกระทบทางสังคมไม่ขยายตัวเท่าที่ควร ส่วนวิสาหกิจเพื่อสังคมส่วนใหญ่ในการศึกษานี้ชี้ว่าเงินสนับสนุนให้เปล่า (grants) มักเป็นเครื่องมือสนับสนุนทางการเงินที่วิสาหกิจเพื่อสังคมส่วนใหญ่ได้รับในระยะแรกและยังคงเป็นเครื่องมือสนับสนุนทางการเงินที่สำคัญจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนนวัตกรรมทางสังคมเป็นสินค้าและบริการและเริ่มดำเนินธุรกิจ (UNDP and Change Fusion, 2019, p.5)

นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2558 ประเทศไทยยังมีการจัดทำสลากเพื่อสังคมและเริ่มปล่อยสินเชื่อให้แก่วิสาหกิจเพื่อสังคม ให้เป็นแหล่งเงินทุนในการระดมเงินทุนมาต่อยอดขยายกิจการหรือพัฒนาโครงการใหม่ ๆ และต่อมาสำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (ก.ล.ต.) ได้ออกประกาศ ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2563 ซึ่งรองรับให้วิสาหกิจเพื่อสังคมไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบบริษัทจำกัด หรือบริษัทมหาชนจำกัด รวมทั้งผู้ถือหุ้นของวิสาหกิจเพื่อสังคมสามารถระดมทุนโดยการออกและเสนอขายหุ้นแก่ประชาชนโดยไม่ต้องยื่นขออนุญาตและแสดงแบบรายการข้อมูล (ไฟลิ่ง) หรือเอกสารใด ๆ ต่อ ก.ล.ต. หากเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ผ่านการขึ้นทะเบียนรับรองจากสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม (สวส.) ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2562 และมีการกำกับดูแลกิจการที่ดีตามที่ สวส. กำหนด

1.3 การเข้าถึงตลาด (Access to Market)

สำหรับในประเทศไทยแม้ว่าพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 จะระบุการได้รับสิทธิประโยชน์ด้านการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐของวิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้ แต่การดำเนินการยังไม่มีรูปแบบอย่างเด่นชัดมากนัก อย่างไรก็ตามก็ได้มีการริเริ่มโครงการ Buy Social Thailand โดยนำแนวคิดของ Buy Social ในระดับสากลมาใช้ในประเทศจัดตั้งขึ้น ใน พ.ศ. 2558 มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมกลไกการตลาดของเครือข่ายในการเชื่อมโยงภาครัฐ เอกชน และสังคมในการสร้างคุณค่าร่วมผ่านการจัดซื้อสินค้าเพื่อสังคม โดย Buy Social Thailand เป็นตัวกลางกระจายสินค้าคุณภาพที่มีมาตรฐานของผู้ผลิตที่เป็นผู้พิการและผู้ด้อยโอกาสสู่ภาคเอกชนและประชาชน เพื่อสร้างรากฐานความเข้มแข็งให้แก่วิสาหกิจเพื่อสังคม สร้างผลสัมฤทธิ์ทางสังคมอย่างยั่งยืน พร้อม ๆ กับการสร้างผลกระทบทางสังคมในการช่วยเหลือผู้พิการและผู้ด้อยโอกาสอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ยังมีโครงการ social giver ซึ่งเป็นกิจการเพื่อสังคมที่ได้รับรางวัลชนะเลิศ ด้านนวัตกรรมเพื่อสังคมจากหลายเวทีในระดับประเทศและระหว่างประเทศ เปิดตัวให้สาธารณะ สามารถใช้บริการทางแพลตฟอร์มออนไลน์ใน พ.ศ. 2558 และแอปพลิเคชัน ใน พ.ศ. 2561 โดยการ นำทรัพยากรในภาคส่วนการท่องเที่ยวและไลฟ์สไตล์ที่ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้หรือสูญเปล่ามาสร้างคุณค่า ต่อสังคมส่วนรวม ต่อธุรกิจเอง และต่อผู้บริโภค ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ การดำเนินการตั้งอยู่บน การสร้างสมดุลระหว่างภาคธุรกิจ ภาคประชาชนและภาคสังคมให้ต่างได้รับและได้ให้แบบที่ทุกฝ่าย เกิดความรู้สึกว่าทุกฝ่ายได้ประโยชน์ไปพร้อม ๆ กัน (win-win) คือภาคธุรกิจแบ่งปันทรัพยากรที่มี อยู่ให้แพลตฟอร์มนำไปเปลี่ยนเป็นเงินทุนเพื่อสังคม โดยมอบเป็นส่วนลดหรือสิทธิพิเศษที่เรียกว่า give card ให้ผู้บริโภคได้จับจ่ายใช้สอย โดยภาคธุรกิจยินดีบริจาครายได้มากถึงร้อยละ 70 ของรายได้ ให้กับโครงการเพื่อสังคมที่ภาคธุรกิจเลือกให้การช่วยเหลือและอีกร้อยละ 30 ให้ Social giver เป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการ รวมทั้งทำการตลาดและติดตามผลงานของทุกโครงการ เพื่อสังคมที่ได้รับทุนบริจาคจากภาคธุรกิจ

1.4 โครงสร้างการสนับสนุนทางธุรกิจ (Business Support Structure) ในประเทศไทย
มีองค์กรในลักษณะนี้ อาทิ

บริษัท บ้านปู จำกัด (มหาชน) ซึ่งมี SE.School (Social Enterprise School) เป็นหลักสูตรที่ไม่เสียค่าใช้จ่ายผ่านระบบคอร์สออนไลน์แบบเปิดกว้าง (Massive Open Online Courses-MOOC) ผ่านการสอนจากผู้ประกอบการวิสาหกิจเพื่อสังคมตัวจริง และสามารถ เข้าร่วมกับกลุ่มให้คำปรึกษาออนไลน์ (Live Chat) นอกจากนี้ มีโครงการ “Banpu Champions for Change” เป็นระบบบ่มเพาะทางธุรกิจแก่วิสาหกิจเพื่อสังคม ขณะเดียวกันก็เปิดให้ประชาชน ทั่วไปได้เข้ามาทำความเข้าใจวิสาหกิจเพื่อสังคม เพื่อพัฒนาตนเองเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ มีความเข้มแข็งในอนาคต

School of Changemakers (SOC) เป็นกิจการเพื่อสังคมที่ช่วยเพาะบ่มและ ให้คำปรึกษาสำหรับผู้สนใจและมีความตั้งใจเริ่มทำโครงการหรือกิจการเพื่อสังคม การดำเนินงาน ของ SOC เกิดจากความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเน้นการให้คำปรึกษา การอบรม ช่วยสร้างแพลตฟอร์ม ไปจนถึงร่วมพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อผู้ที่สนใจได้ศึกษา ไปสู่การทดลองทำ และมองหาช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากรในการขยายผลต่อไป รวมถึงสร้างความเชื่อมั่น แรงบันดาลใจและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของผู้เข้าร่วมโครงการ

Change Fusion เป็นองค์กรไม่แสวงหากำไรมีเป้าหมายในการสนับสนุน ผู้ประกอบการเพื่อสังคมให้เติบโต อันนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงที่สร้างสรรค์และยั่งยืน ผ่านการสร้างเครือข่าย ระดมทรัพยากรและให้คำปรึกษา ส่งเสริมพัฒนาระบบนิเวศของกิจการ เพื่อสังคมในประเทศไทยและในเอเชีย ในหลากหลายประเด็น

UnLTD Thailand เป็นหน่วยงานที่มีวัตถุประสงค์ในการค้นหา สนับสนุนและบ่มเพาะ ผู้ประกอบการเพื่อสังคมที่มุ่งมั่นใช้นวัตกรรมในการแก้ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม การดำเนินงาน ประกอบด้วย การสนับสนุนทางการเงิน การให้คำปรึกษาและโครงการบ่มเพาะทางธุรกิจ และการให้ ความช่วยเหลือผ่านการเชื่อมโยงเครือข่าย โดยการสนับสนุนทางการเงินจะเป็นในรูปแบบเงินกู้ที่ผูกพัน กับเงินรายได้ (income-linked loan)

1.5 องค์กรที่ทำหน้าที่ให้การสนับสนุน ในบริบทของระบบนิเวศธุรกิจของวิสาหกิจ เพื่อสังคมหน่วยงานในลักษณะนี้ อาทิ SET Social Impact เป็นแพลตฟอร์มที่สร้างขึ้นโดยตลาด

หลักทรัพย์แห่งประเทศไทย เพื่อนำเสนอข้อมูลของบริษัทจดทะเบียนที่มีทรัพยากร ในแต่ละด้าน และมีความต้องการทำงานร่วมกับภาคสังคมในด้านต่าง ๆ และข้อมูลจากภาคสังคม และทำหน้าที่เชื่อมโยงทั้งสองฝ่ายให้พบกัน สนับสนุนการทำงานร่วมกันในการพัฒนาสังคมและ สิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างผลลัพธ์ที่ดีทางสังคมผ่านการเชื่อมโยงทั้งทางออนไลน์และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัด Workshop การจัดประชุมย่อย/ สัมมนา

Social Value Thailand เป็นองค์กรเครือข่ายของ Social Value International จัดตั้งใน พ.ศ. 2560 ทำงานโดยการประสานความร่วมมือภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคสังคม ในการสร้างภาคีเครือข่ายขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงคุณค่าของสังคมระดับโลก ตามมาตรฐาน SROI หรือการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment) ขับเคลื่อน โดยองค์กร Social Value International มีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกำหนดมาตรฐานและพัฒนา บุคลากรผู้เชี่ยวชาญในการประเมินคุณค่าทางสังคม (Social Value Practitioner)

1.6 องค์กรแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างวิสาหกิจเพื่อสังคมด้วยกันเอง (peer organization) องค์กรในลักษณะนี้ที่สำคัญในบริบทของประเทศไทย ได้แก่

สมาคมธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise Thailand Association: SE Thailand) จัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2560 มีองค์กรเข้าร่วมเป็นสมาชิกตั้งต้น 13 องค์กร เป็นธุรกิจเพื่อสังคม ในหลากหลายภาคส่วน ทั้งนี้สมาคมตั้งเป้าหมายในการเปิดรับสมาชิกให้มากที่สุด สมาคมมีจุดมุ่งหมายในการประสานความร่วมมือระหว่างสมาชิกและระหว่างสมาชิกกับหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศ เพื่อส่งเสริมให้ธุรกิจเพื่อสังคมประสบความสำเร็จในการประกอบการควบคู่ กับการแก้ไขปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม การขยายผลการแก้ไขปัญหาในวงกว้างยิ่งขึ้นไป และสนับสนุนการพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธุรกิจเพื่อสังคม ให้กับสาธารณชนทั่วไป

2. การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในระบบนิเวศทางธุรกิจของ วิสาหกิจเพื่อสังคม

สถาบันอุดมศึกษามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาผู้ประกอบการทางสังคม ในอนาคต ทั้งนี้พบว่าในปัจจุบัน มีมหาวิทยาลัยจำนวนมากเปิดสอนหลักสูตรหรือดำเนินกิจกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมนวัตกรรมทางสังคม อันเนื่องมาจากความต้องการของสังคม นอกจากนี้ มูลนิธิอโศก (Ashoka Foundation) ยังได้สำรวจไว้ด้วยว่ายังมีหลายมหาวิทยาลัยทั่วโลก ดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมทางสังคม ผลการวิจัยจาก British council (2016) จากการสำรวจสถาบันอุดมศึกษา 200 แห่ง จาก 12 ประเทศ พบว่า ร้อยละ 35 ของมหาวิทยาลัย ที่ทำการสำรวจได้ปรับเปลี่ยนการดำเนินงานขององค์กรให้พร้อมที่จะทำงานอย่างมีส่วนร่วม กับวิสาหกิจเพื่อสังคม ทั้งนี้ยังเสนอแนวทางในการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันอุดมศึกษา และวิสาหกิจเพื่อสังคมไว้ ว่าประกอบด้วย (1) เพิ่มการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ (2) ส่งเสริมการประเมินผลลัพธ์ทางสังคม (3) รวมองค์กรทางสังคมไว้ในแผนกลยุทธ์ (4) ใช้กลไก การทำงานของวิสาหกิจเพื่อสังคมนำมาสู่การเพิ่มความเป็นไปได้ในการจ้างงาน (5) เป็นผู้ผลิต ผู้ประกอบการสังคม (6) สนับสนุนการใช้ผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจเพื่อสังคมในสถาบัน และ (7) ผลิตรายวิจัยในอนาคตที่มีส่วนช่วยเหลือวิสาหกิจเพื่อสังคม

ในปัจจุบัน ประเทศไทยมีสถาบันอุดมศึกษาในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาทั้งสิ้น 157 สถาบัน แบ่งเป็น มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ 23 สถาบัน มหาวิทยาลัยของรัฐ 12 สถาบันมหาวิทยาลัยราชภัฏ 38 สถาบัน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล 9 สถาบัน และมหาวิทยาลัยและสถาบันเอกชน 75 สถาบัน (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, ม.ป.ป.) พบว่าสถาบันอุดมศึกษาที่เข้ามามีบทบาทในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคมในระยะแรก ได้แก่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ซึ่งในแต่ละสถาบันนั้นได้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมที่แตกต่างกัน อาทิ การจัดประกวดการสร้างนวัตกรรมทางสังคม การจัดอบรมความรู้สำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคม การจัดโครงการบ่มเพาะวิสาหกิจเพื่อสังคม การสนับสนุนทางด้านงานวิจัย การสนับสนุนทางการเงิน หรือ การอำนวยความสะดวกทางด้านพื้นที่เพื่อการจัดกิจกรรมของวิสาหกิจเพื่อสังคม (Inter-American Development Bank, 2016) ปัจจุบันจำนวนของสถาบันอุดมศึกษาที่เข้าร่วมส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคมมีมากขึ้นในประเทศไทย เช่น มหาวิทยาลัยรังสิต ที่เปิดหลักสูตร “นักบริหารวิสาหกิจเพื่อสังคม” ซึ่งเป็นหลักสูตรระยะสั้นสำหรับบุคคลทั่วไป มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีที่ประยุกต์ศาสตร์ในการสร้างคุณลักษณะของบัณฑิตให้มีความเป็นนวัตกรและมุ่งต่อยอดไปที่การสร้างวิสาหกิจเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ริเริ่มหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้น สำหรับการประกอบกิจการวิสาหกิจเพื่อสังคม เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบว่าสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยหลายแห่ง ได้พัฒนาหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่หลากหลาย ทั้งหลักสูตรในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และหลักสูตรระยะสั้น การเรียนการสอนรายวิชาเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคม การฝึกงานเพื่อเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ โดยมีรายละเอียดรายชื่อสถาบันอุดมศึกษาที่มีหลักสูตรหรือรายวิชาที่เกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคม ดังตารางที่ 1

สถาบันอุดมศึกษา	หลักสูตร/รายวิชาที่เปิดสอน	หลักสูตร	หลักสูตร	รายวิชาในหลักสูตรปริญญาตรี (วิชาเลือก)	รายวิชาในหลักสูตรปริญญาโท (วิชาเลือก)	หลักสูตรระยะสั้น	มีรายวิชาในการฝึกงาน
1. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	หลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาธุรกิจเพื่อสังคม คณะบริหารธุรกิจเพื่อสังคม(แยกตัวจากภาควิชาบริหารธุรกิจ คณะสังคมศาสตร์ มาเปิดคณะใหม่ เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2561) (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ม.ป.ป.)	●		●			●
	หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ วิทยาเอกการตลาด และวิทยาเอกการจัดการ (วิชา การประกอบอาชีพเพื่อสังคม) (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ม.ป.ป.)				●		
	หลักสูตรอบรมผู้ประกอบการเพื่อสังคม คณะบริหารธุรกิจเพื่อสังคม (หลักสูตร 1 เดือน) (คณะบริหารธุรกิจเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ม.ป.ป.)					●	
	หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา นโยบายสังคมและการพัฒนา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (หลักสูตรนานาชาติ) (วิชา การประกอบอาชีพภาคสังคมและนวัตกรรมทางสังคม) (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.)			●			
2. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโลกคดีศึกษาและการประกอบอาชีพ (หลักสูตรนานาชาติ) วิทยาลัยโลกคดีศึกษา (วิทยาลัยโลกคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.)	●					●

สถาบันอุดมศึกษา	หลักสูตร/รายวิชาที่เปิดสอน	หลักสูตร	หลักสูตร	รายวิชาในหลักสูตร	รายวิชาในหลักสูตร	หลักสูตรระยะสั้น	มีรายวิชาในภารกิจงาน
	หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ (วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์, ม.ป.ป.)	●		●			●
	หลักสูตรพัฒนาชุมชนตำบลบัณฑิต ภาควิชาการพัฒนามาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (วิชา วิชากิจกรรมชุมชนและธุรกิจเพื่อสังคม) (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ม.ป.ป.)				●		
3. มหาวิทยาลัยรังสิต	หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต (วิชา ธุรกิจเพื่อสังคมและวิชาสหกิจชุมชน) (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต, ม.ป.ป.)		●		●		
	หลักสูตรนิตยภัตบริหารวิสาหกิจเพื่อสังคม (หลักสูตร 3 ปี) ศูนย์ศึกษาและพัฒนากิจการเพื่อสังคมแห่งมหาวิทยาลัยรังสิต (ศูนย์ศึกษาและพัฒนากิจการเพื่อสังคมแห่งมหาวิทยาลัยรังสิต, ม.ป.ป.)		●			●	
4. สถาบันอาศรมศิลป์	หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาผู้ประกอบการสังคม (สถาบันอาศรมศิลป์, ม.ป.ป.)	●					●

สถาบันอุดมศึกษา	หลักสูตร/รายวิชาที่เปิดสอน	หลักสูตรปริญญาตรี	หลักสูตรปริญญาโท	รายวิชาในหลักสูตรปริญญาตรี (วิชาเลือก)	รายวิชาในหลักสูตรปริญญาโท (วิชาเลือก)	หลักสูตรระยะสั้น	มีรายวิชาในการฝึกงาน
5. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	หลักสูตรศิลปศาสตรและวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาานวัตกรรมการบริหาร (หลักสูตรนานาชาติ) สถาบันนวัตกรรมบูรณาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เปิดการเรียนการสอนครั้งแรกปีการศึกษา 2562) (สถาบันนวัตกรรมบูรณาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.)	•					
6. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	หลักสูตรการบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ ภาควิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ วิทยาเขตบางเขน (วิชา กิจการเพื่อสังคม) (ฝ่ายบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ม.ป.ป.)			•			
7. มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย	หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการประกอบการ (หลักสูตรสองภาษา) คณะบริหารธุรกิจ วิทยาลัยผู้ประกอบการ (วิทยา การเป็นผู้ประกอบการเพื่อสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน) (วิทยาลัยผู้ประกอบการ, ม.ป.ป.)		•		•		

สถาบันอุดมศึกษา	หลักสูตร/รายวิชาที่เปิดสอน	หลักสูตรปริญญาตรี	หลักสูตรปริญญาโท	รายวิชาในหลักสูตรปริญญาตรี (วิชาเลือก)	รายวิชาในหลักสูตรปริญญาโท (วิชาเลือก)	หลักสูตรระยะสั้น	มีรายวิชาในการฝึกงาน
8. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการประกอบการเพื่อสังคม คณะวิทยาการจัดการ (ระบบการบริหารข้อมูลหลักสูตร มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ม.ป.ป.)	●					●
9. มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	รายวิชาการเพื่อสังคม (Social Enterprise) กลุ่มวิชาการเป็นผู้ประกอบการ สาขาวิชาบริหารธุรกิจ คณะการจัดการ			●			
10. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	รายวิชาการตลาดเพื่อสังคม ภาควิชาการตลาด คณะบริหารธุรกิจ			●			
11. มหาวิทยาลัยขอนแก่น	รายวิชาการตลาดเพื่อสังคม วิชาเอกการตลาด คณะบริหารธุรกิจ และการบิน และบัณฑิตวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ม.ป.ป.)				●		
12. มหาวิทยาลัยศิลปากร	รายวิชาความรู้ผลิตภัณฑ์ของสังคม คณะวิทยาการจัดการ (สาขาวิชาการตลาด ฉบับปี พ.ศ.2561, ม.ป.ป.)			●			
13. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี	รายวิชาการตลาดสำหรับธุรกิจชุมชน สาขาเทคโนโลยีการจัดการสำนักงานเทคโนโลยีสังคม (ระบบทะเบียนและประเมินผล ศูนย์การบริการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ม.ป.ป.)			●			

สถาบันอุดมศึกษา	หลักสูตร/รายวิชาที่เปิดสอน	หลักสูตรปริญญาตรี	หลักสูตรปริญญาโท	รายวิชาในหลักสูตรปริญญาตรี (วิชาเลือก)	รายวิชาในหลักสูตรปริญญาโท (วิชาเลือก)	หลักสูตรระยะสั้น	มีรายวิชาในหลักสูตรฝึกงาน
14. มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา	รายวิชาการพัฒนาธุรกิจที่ยั่งยืน สาขาวิชาการเป็นผู้ประกอบการ เป็นผู้ประกอบการ, ม.ป.ป.)			●			

ผลการจากการสัมภาษณ์ถึงโครงสร้างในการประชุมกลุ่มย่อยผู้บริหารวิทยาลัย
พัฒนศาสตร์ ป่วย อึ้งภากรณ์ สามารถวิเคราะห์ปัจจัยความโดดเด่นของหลักสูตรผ่านการวิเคราะห์
แบบ SWOT ได้ ดังแสดงตามตารางด้านล่าง

S – Strengths	W-Weaknesses
- บุคลากรมีความเข้าใจในประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสังคมอย่างแท้จริง ทำให้สามารถถ่ายทอดและส่งต่อข้อมูลที่เป็นประโยชน์ให้นักศึกษาได้ - มีเครือข่ายที่เป็นผู้เล่นหลักในระบบนิเวศของธุรกิจเพื่อสังคมมากมาย และมีความสัมพันธ์กันอย่างเกื้อกูลใกล้ชิด - มีโครงการใหญ่ระดับประเทศที่เป็นแหล่งในการค้นหานักศึกษาที่สนใจศึกษาต่อในสาขาที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจเพื่อสังคม เช่น โครงการ Move World ที่เป็นโครงการที่รวบรวมนักเรียนระดับ ม.ปลายที่สนใจเกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมและการ	- บุคลากรในวิทยาลัย มีจำนวนน้อย และมีภาระงานสูงมาก โดยเฉพาะหากเทียบกับสัดส่วนของนักศึกษาที่ต้องรับผิดชอบต่อชั้นปี ทำให้การดำเนินงานด้านต่าง ๆ ยังเป็นไปอย่างติดขัด เชื่องช้า - บุคลากรในวิทยาลัย แม้มีประสบการณ์ทำงานด้านพัฒนาสังคม แต่ยังมีความรู้และประสบการณ์ด้านธุรกิจเพื่อสังคมน้อยเพราะเป็นองค์ความรู้ใหม่ และต้องอาศัยบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญจากหลากหลายสาขาวิชา และยังคงเป็นผู้ที่เคยผ่านประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับการสร้างธุรกิจเพื่อสังคมด้วย - ศูนย์บ่มเพาะผู้ประกอบการทางสังคมที่วิทยาลัยเปิดไว้นั้นยังมีแนวทางไม่ชัดเจนนัก
O – Opportunities	T – Threats
- สังคมในปัจจุบันต้องการการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ ทำให้หลักสูตรเป็นที่สนใจสำหรับผู้ปกครองและนักศึกษา จำนวนนักศึกษาของวิทยาลัยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ขณะนี้จะประสบปัญหานักศึกษาน้อยลงจากโครงสร้างประชากร หรือ ระบบ TCAS ที่เป็นปัญหา - สามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้หลากหลายแหล่ง เนื่องจากการลงทุนทางด้านสังคมนั้น เป็นแนวทางที่กำลังได้รับความสนใจอย่างมาก	- มีหลักสูตรผู้ประกอบการที่เป็นหลักสูตรภาษาไทยที่มหาวิทยาลัยอื่น ๆ เปิดมากขึ้น เป็นคู่แข่งที่แบ่งจำนวนนักศึกษาไปบ้าง - มีหลักสูตรระยะสั้นที่สร้างขึ้นเพื่อการบ่มเพาะผู้ประกอบการทางสังคมเพิ่มมากขึ้น ทั้งนักศึกษาและผู้ปกครองมองว่า หลักสูตร 4 ปี นั้นสิ้นเปลืองเวลา เมื่อเปรียบเทียบกับ การเข้าเรียนในหลักสูตรที่มีความจำเพาะสูง และมีสายงานรองรับชัดเจน เช่น คณะบริหาร เศรษฐศาสตร์ หรือ สังคมสงเคราะห์ จำนวนนักศึกษาในอนาคตอาจจะน้อยลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนี้

อภิปรายผล

ในประเด็นความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธุรกิจเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมพบว่า รัฐบาลไทยมีนโยบายที่ชัดเจนในการสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมมาตั้งแต่ราว พ.ศ. 2553 ต่อเนื่องมาจนออกเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคมใน พ.ศ. 2562 เน้นการใช้ระบบลงทะเบียนสำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่เข้าหลักเกณฑ์ มีการตั้งหน่วยงานเฉพาะทำหน้าที่ดูแลส่งเสริมและสนับสนุน และการให้ผลประโยชน์อาทิผลประโยชน์ทางภาษี การเข้าถึงตลาดและการสนับสนุนด้านทุนผ่านกองทุนที่ตั้งขึ้นเป็นหลัก โดยพระราชบัญญัติฯ ไม่ได้ลงรายละเอียดแต่ปล่อยเป็นอำนาจของหน่วยงานผู้ดูแลพัฒนากฎหมายลูกและมาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมในการส่งเสริมการจัดตั้งและการเจริญเติบโตของวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศต่อไป สำหรับผู้จัดเตรียมด้านเงินทุนในประเทศมักให้การสนับสนุนทางการเงินในการเริ่มธุรกิจในระยะเริ่มต้นเป็นสำคัญและมีการให้การสนับสนุนที่ไม่ใช่การเงินควบคู่ด้วยในขณะที่ผู้ลงทุนที่จะให้การสนับสนุนทางการเงินในรูปการให้เงินกู้และการลงทุนเพื่อผลกระทบทางสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่วิสาหกิจเพื่อสังคมในระยะขยายธุรกิจต้องการยังคงมีน้อยในประเทศไทย ในทางกลับกัน ปัญหาการไม่มีวิสาหกิจเพื่อสังคมที่น่าลงทุนทางธุรกิจจำนวนมากเพียงพอในระบบนิเวศการที่ทั้งหน่วยงานผู้จัดเตรียมทุนและวิสาหกิจเพื่อสังคมยังไม่มีเครื่องมือวัดผลกระทบทางสังคมที่มีประสิทธิภาพถูกชี้ว่าเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้การเติบโตของการลงทุนเพื่อผลกระทบทางสังคมไม่ขยายตัวเท่าที่ควรในประเทศไทย

ด้านการเข้าถึงตลาดมาตรการ สำหรับในประเทศไทยแม้ว่าพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 จะระบุการได้รับสิทธิประโยชน์ด้านการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐของวิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้แล้ว แต่การดำเนินการในลักษณะดังกล่าวยังไม่มียุทธศาสตร์อย่างเด่นชัดมากนักในกรณีของประเทศไทยการสนับสนุนอย่างเต็มที่ในประเด็นนี้ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น การที่วิสาหกิจเพื่อสังคมจะสามารถเข้าสู่การแข่งขันในตลาดหลักได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต้องมีสิ่งสนับสนุนเช่นการสร้างสะพานเชื่อมต่อระหว่างผู้ซื้อและวิสาหกิจเพื่อสังคม อย่างไรก็ตามภาคเอกชนและสังคมมีการริเริ่มโครงการอาทิ Buy Social Thailand และ Social giver ซึ่งได้รับการตอบรับที่ดีและน่าจะมีส่วนสร้างการตระหนักรู้ การเข้าใจและการสนับสนุนจากประชาชนในวงกว้างต่อวิสาหกิจเพื่อสังคมและการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศอย่างยั่งยืนผ่านการให้บริการและหรือซื้อผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจเพื่อสังคมมากขึ้น สำหรับโครงสร้างการสนับสนุนทางธุรกิจในประเทศไทยมีผู้ให้การสนับสนุนในลักษณะนี้อาทิ บริษัท บ้านปู จำกัด (มหาชน) School of Changemakers (Soc) Change Fusion และ UnLTD Thailand เป็นต้น สำหรับองค์กรที่ทำหน้าที่สนับสนุนมีอาทิ SET Social Impact และ Social Value Thailand ส่วนองค์กรแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างวิสาหกิจเพื่อสังคมด้วยกันเองที่สำคัญในบริบทของประเทศไทยได้แก่สมาคมธุรกิจเพื่อสังคม

สำหรับประเด็นบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคมพบว่าสถาบันอุดมศึกษาที่เข้ามามีบทบาทในระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคมในระยะแรกได้แก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ซึ่งในแต่ละสถาบันนั้นได้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมที่แตกต่างกัน อาทิ การจัดประกวดการสร้างนวัตกรรมทางสังคม การจัดอบรมความรู้สำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคม การจัดโครงการบ่มเพาะวิสาหกิจเพื่อสังคม การสนับสนุนทางด้านการวิจัย การสนับสนุนทางการเงิน หรือ การอำนวยความสะดวกทางด้านพื้นที่เพื่อการจัดกิจกรรมของวิสาหกิจเพื่อสังคม (Inter-American Development Bank, 2016) ปัจจุบันจำนวนของสถาบันอุดมศึกษาที่เข้าร่วมส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจเพื่อสังคมมีมากขึ้นในประเทศไทย เช่น มหาวิทยาลัยรังสิต ที่เปิดหลักสูตร “นักบริหารวิสาหกิจเพื่อสังคม” ซึ่งเป็นหลักสูตรระยะสั้นสำหรับบุคคลทั่วไป มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีที่ประยุกต์ศาสตร์ในการสร้างคุณลักษณะของบัณฑิตให้มีความเป็นนวัตกรรมและมุ่งต่อยอดไปที่การสร้างวิสาหกิจเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ริเริ่มหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้น สำหรับการประกอบกิจการวิสาหกิจเพื่อสังคม เป็นต้น ทั้งนี้สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยหลายแห่ง ได้พัฒนาหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจเพื่อสังคมที่หลากหลาย ทั้งหลักสูตรในระดับปริญญาตรี ปริญญาโทและหลักสูตรระยะสั้น การเรียนการสอนรายวิชาเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคม การฝึกงานเพื่อเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกชี้ว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จที่เป็นจุดแข็งของสถาบันอุดมศึกษาในการจัดการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจเพื่อสังคมได้แก่ การที่บุคลากรมีความเข้าใจในประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสังคมอย่างแท้จริง ทำให้สามารถถ่ายทอดและส่งต่อข้อมูลที่เป็นประโยชน์ให้นักศึกษาได้ การมีเครือข่ายที่เป็นผู้เล่นหลักในระบบนิเวศของธุรกิจเพื่อสังคมจำนวนมากพอ และมีความสัมพันธ์กันอย่างเกื้อกูลใกล้ชิดและการมีโครงการใหญ่ระดับประเทศที่เป็นแหล่งในการค้นหานักศึกษาที่สนใจศึกษาต่อในสาขาที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจเพื่อสังคม โดยมีปัจจัยด้านโอกาสได้แก่การที่สังคมในปัจจุบันต้องการการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ และการลงทุนทางด้านสังคมกำลังเป็นแนวทางที่ได้รับความนิยมในหมู่สถาบันการเงินและบริษัทเอกชนทำให้หลักสูตรเป็นที่สนใจ สำหรับปัจจัยความเสี่ยงมีอาทิการที่สถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ต่างสนใจเปิดหลักสูตรมีผู้ประกอบการที่เป็นหลักสูตรภาษาไทยและภาคเอกชนมีการเปิดหลักสูตรระยะสั้นที่สร้างขึ้นเพื่อการบ่มเพาะผู้ประกอบการทางสังคมเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาและผู้ปกครองมองว่าหลักสูตร 4 ปี นั้นสิ้นเปลืองเวลา เมื่อเปรียบเทียบกับ การเข้าเรียนในหลักสูตรที่มีความจำเพาะสูงและมีสายงานรองรับชัดเจน เช่น คณะบริหาร เศรษฐศาสตร์ หรือ สังคมสงเคราะห์ จำนวนนักศึกษาในอนาคตอาจจะน้อยลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนี้

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับคณาจารย์ที่เป็นผู้บริหารในหลักสูตรวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ในการศึกษาวิจัยในประเด็นนี้ครั้งต่อไป น่าจะมีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารในหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจเพื่อสังคมมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในประเทศไทย และควรมีการศึกษา และการสัมภาษณ์ผู้เรียน ผู้สอน ผู้จบการศึกษา และผู้ประกอบการที่ได้รับการบ่มเพาะจากมหาวิทยาลัยต่อไป

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการการศึกษาและจัดทำรายงานเรื่องวิสาหกิจเพื่อสังคม. (2558). *รายงานเรื่องการศึกษาวิจัยประกอบการจัดทำร่างกฎหมายว่าด้วยวิสาหกิจเพื่อสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักกรรมการธิการ 1 สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติ.
- ณัฐวิณั บุนนาค. (2562). *การสำรวจบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาเพื่อส่งเสริมความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธุรกิจของวิสาหกิจเพื่อสังคม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์สนับสนุนการวิจัยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประทีน นุชเปี่ยม, ติญธรณ์ ประทีปพรณรงค์, และบงกช เจนจรัสสกุล. (2561). วิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย: ข้อเสนอแนะบางประการต่อร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม. *วารสารสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน*, 11(1), 109-141.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (ม.ป.ป.) *รายชื่อสถาบันอุดมศึกษาในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา*. สืบค้นจาก <http://www.mua.go.th/university.html>
- Defourny, J. (2014). From Third Sector to Social Enterprise: A European Research Trajectory. in J. Defourny, L. Hulgard and V. Pestoff. *Social Enterprise and the Third Sector*. New York: Routledge, 17-41.
- Elkington, J. (1998). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*. London: New Society Publishers.
- Inter – American Development Bank. (2016). *Study of Social Entrepreneurship and Innovation Ecosystems in South East and East Asian Countries, Country Analysis: Kingdom of Thailand/ The Japan Research Institute*. Retrieved from <https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/8064/Study-of-Social-Entrepreneurship-and-Innovation-Ecosystems-in-South-East-and-East-Asian-Countries-Country-Analysis-Kingdom-of-Thailand.pdf?sequence=1> London: SAGE Publications Ltd.
- Moore, J.F (1993). Predators and Prey: The New Ecology of Competition. *Harvard Business Review*, 71(3), 75-83.
- Nonthanathorn, P. (2015). CSR and Social Enterprise Roles for Social Problem Solving. *Journal of Social Development*, 17(2), 13-34.
- Pearce, J. (2003). *Social Enterprise in Anytown*. Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Ridley-Duff, R and M. Bull. (2011). *Understanding Social Enterprise: Theory and Practice*. New York: Sage Publication.

- Ridley-Duff, R. (2008). Social Enterprise as a Socially Rational Business. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 14(5), 291-312.
- UNDP and Change Fusion. (2019). *Mapping the Social Impact Investment and Innovative Finance Landscape in Thailand*. Bangkok: UNDP Thailand.